

KIELI-IDEOLOGIAT ROMANIAN BAANAATISSA

PETTERI LAIHONEN

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOSSA
13. KESÄKUUTA 2009

Tutkimukseni selvittää, miten Baanaatin kielet ja monikielisyys (ks. liitteenä oleva moniste) esitetään toisaalta kirjoittavan eliitin teksteissä ja toisaalta paikallisten tavallisten ihmisten haastatteluissa. Tutkimus perustuu kenttätöihin alueen unkarin- ja saksankielisten parissa. Kenttätöyt tarkoittivat omalta kohdaltani kolmea kahden viikon matkaa alueelle vuosina 1998–2000. Kenttätöiden arkea oli tutustuminen paikallisiin kaupunkeihin ja kyliin sekä niiden asukkaisiin. Professori Bo Lönnqvistin johtaman tutkimusryhmän pitkäaikaiset suomalaiset jäsenet olivat itseni lisäksi Anssi Halmesvirta ja Pasi Hannonen. Emme tienneet Baanaatista juuri mitään ennen matkoja, joten tutkimuksen kuva Baanaatista on muotou-

tunut paikan päällä ja tutkittavat kielikäsitteetkin esiintyivät ensimmäistä kertaa haastatteluissa paikallisten kanssa. Tutkimusta voidaan tästä syystä pitää aineistolähtöisenä ja myös osittain etnograafisena Baanaatin kielitilanteen kuvauksena.

Miksi sitten suomalaisen tutkijan kannattaa tutkia Baanaatin aluetta? Eikö alueen tutkiminen kuuluisi romanialaisille, unkarilaisille tai saksalaisille tutkijoille? Baanaatti on Keski-Euroopan seutu, jolla on oma erityinen alueellinen identiteettinsä. Toisaalta hungarologian kannalta se on yksi monista kiintoisista ensimmäisen maailmansodan jälkeen luovutetuista alueista, joilla unkarilaiset asuvat verrattain sankoin joukoin Unkarin ympärivaltioissa. Vaikka nämä alueet ovatkin Unkarissa sosiolingvistiikan painopistealueita, ei Baanaatti ole saanut huomioita kenties siksi, että se ei kuulu kansallisen identiteetin kannalta

▷

keskeisiin historiallisiin seutuihin kuten esimerkiksi Transilvania Romaniassa. Toisaalta Baanaatti on monikielisenä yleisestikin epäsuositettu aihe usein yhteen kieleen tai kielipariin keskittyvälle tutkimukselle. Baanaatissa on nykyään paljon pieniä kielivähemmistöjä, joten esimerkiksi unkarilaisen tai saksalaisen vähemmistön tutkiminen ilman monikulttuurisuuden käsittelyä ei ole oikeastaan mahdollista tai järkevää. Suomalainen tutkija pystyykin helpommin tutustumaan alueen kielitilanteeseen ilman ennako-oletuksia tai tarvetta etsiä kaikkialta vain tietyn kulttuurin merkkejä. Hungarologian kannalta tutkimus tuo länsimaiseen tutkimukseen tietoa laiminlyödyttä eurooppalaisesta monikielisestä unkarilaiseen kulttuuripiiriin kuuluvasta alueesta. Turhan monet perusteoksetkin edelleen käsittelevät eurooppalaista yhteisöllistä monikielisyttä vain Luxemburgin ja Sveitsin esimerkkien kautta.

Baanaatin alueella on pitkä monikielisuuden historia, mutta se lähestyy loppuaan. Aihetta olisi voinut lähestyä myös historiallisesta näkökulmasta: Mistä historiallisista prosesseista nykypäivän kielikäsitteet polveutuvat? Ovatko nykypäivän kieli-ideologiat vain sellaista nostalgiaa, jossa aika kultaa muistot? Historiallisen dimension sijasta tutkimukseni kiinnittää erityistä huomiota siihen, että kielikäsitteet eli kieli-ideologiat riippuvat usein puhekumppanista ja ovat sidottuja puhe-tilanteeseen. Jo kenttätöiden aikana huomasi, miten suuri vaikutus haastattelijan henkilöllä ja haastattelujen rakenteella on haastatteluissa ilmeneviin käsityksiin. Haastatteltavat puhuivat selkeästi eri tavalla, jos haastattelijaksi oli unkarilainen tai suomalainen. Silläkin oli selkeästi merkitystä oliko haastattelijaksi varttunut professori tai nuori tutkija. Teoreettisesti ehkä tärkeämpi huomio oli kuitenkin, että kielikäsitteet rakentuivat vuorovaikutuksessa ja mukau-

tuivat siihen, mitä samassa keskustelussa oli aikaisemmin sanottu. Kulttuuriset kielikäsitteet tai asenteet kieltä kohtaan eivät siis ole pysyviä tai staattisia. On siis ihan järkevää sanoa, että ihmisten asenteetkin voivat muuttua puhe-tilanteen mukaan tai että ihmiset voivat ajatella tietystä asiasta kahdella päinvastaisella tavalla. Tämä huomioon ottaen kielikäsitteiden mittaaminen esimerkiksi rasti ruutuun -menetelmällä ei anna kuvaa ainakaan siitä, minkälaisina nämä asenteet esiintyvät jokapäiväisessä puheessa ja arjen tilanteissa.

KIELI-IDEOLOGIAT

Tutkimukseni tarkastelee kieli-ideologioita, eli tarkoitukseni ei ole esittää niin sanotusti objektiivista inventaariota Baanaatin nykyisestä kielitilanteesta vaan analysoida sen representaatioita ja tulkintoja. Kieli-ideologiat määritellään tässä tutkimuksessa käsityksiksi kielestä, sen luonteesta, rakenteesta ja käytöstä. Kieli-ideologioiden tutkimus on yleensä diskurssien tutkimista. Kieli-ideologioita tunnustetaan useimmiten selkeästi kieliin tai kielen rakenteisiin tai kielen käyttöön liittyvistä puheenvuoroista ja sekvensseistä. Toisaalta kieli-ideologioita analysoidaan myös sellaisista haastattelupuheen jaksoista, jossa jollakin tavalla kommentoidaan omaa tai puhekumppanin kielenkäyttöä.

Miksi kieli-ideologioiden tutkimus voisi olla tasa-arvoista perinteisimpien tutkimusmenetelmien kanssa? Eikö olisi kuitenkin tärkeämpää tutkia faktoja kuin mielipiteitä? Kieli-ideologioiden tutkiminen on sinänsä tärkeä teoreettinen avaus, mutta kysymystä voidaan lähestyä myös esimerkiksi kielipolitiikan kannalta. Unkarin johtava sosiolingvisti Miklós Kontra totesi aikoinaan (1996:121), että kielipolitiikka Unkarissa ei perustu tosiasioihin ja siksi tarvitaan enemmän tutkimusta.

Myöhemmin, kun tutkimustuloksia oli jo laajalti saatavissa, hän (Kontra 2004: 34) kirjoitti lakonisesti, että kielipolitiikkaa tehdään niin, että faktat jätetään tarkoituksellisesti huomioimatta. Poliitikan tutkija George Schöpflin (1998) on puolestaan huomauttanut, että Keski- ja Itä-Euroopassa poliitikot eivät halua suhtautua kielikysymyksiin rationaaliselta pohjalta, vaan niihin liittyvä päätöksenteko nojaa ensisijaisesti kansallisiin tunteisiin. Tavallisten ihmisten ja älymystönkin kielivalintoja ja kielipolitiikkaa pystyy ymmärtämään paremmin heidän kielikäsitteisiensä kautta. Kieli-ideologiat voivatkin siis olla merkittävämpiä kuin faktat, joita ne tulkitsevat.

MONIKIELISYYS ON RIKKAUS

Tutkimustulokset osoittavat Baanaatin erityisaseman entisen Itävalta-Unkarin kaksoimonarkian alueella. Monikielisyys on nimittäin säilynyt osana paikallisuuden teettä. Esitetäänhän monien kielten omaksuminen ja käyttö haastatteluissa ihanteena ja luonnollisena normina eikä pakkona tai ongelmana sekä painolastina. Kirjoituksissa kuitenkin muiden alueiden tapaan Baanaatin kielten esitetään kamppailevan ja kilpailevan keskenään. Tekstit kertovat Baanaatista yleensä kansallisesta näkökulmasta. Siihen liittyen ne kertovat yhden valitun kielen »voitoista ja tappioista».

Tutkimuksessa eri kielistä esitetyt käsitykset ovat ennakko-oletusten mukaisia: unkarin on »oma kieli», romania valtion, viranomaisen ja koulutuksen kieli, saksa taas kansainvälinen prestiisikieli. Hieman yllättävämpiä ovat eri kielimuotoja koskevien käsitysten kombinaatiot: paikallisia saksan kielen murteita pidetään paikallisdentiteetin osana, mutta omia unkarin kielen erityispiirteitä hävetään, sillä katsotaan että romanian kieliset ilmaukset ovat pilanneet unkarin kielen. Samalla on kuitenkin

mielenkiintoista, että paikallisen unkarin varieteettiin saksasta tulleet lainat koetaan pikemminkin positiivisen nostalgisessa valossa. Tämä osoittaa kuinka puristisessa kielikäsitteessä, joka on luonteenomaista unkarilaiselle kieliyhteisölle, kielellä on tyypillisesti yksi vainolaiskieli, tässä tapauksessa siis romania. Saksa on puolestaan nykyisessä Baanaatissa enemmänkin unkarin kielen vanha ystävä.

TUTKIMUKSEN ANTI TEORIALLE JA KÄYTÄNNÖLLE

Kansainvälinen sosiolingvistiikkakin on pitkään tarkastellut monikielisyys tilanteissa vain vähemmistöjen oman kielen tilannetta. Tutkimukseni tuo mukaan vertailevaan näkökulman: käsittelemällä yhtäläisesti unkarin ja saksan, sekä osittain romaniankin tilannetta samojen informanttien kohdalla. Oma tutkimukseni toki yksinkertaistaa Baanaatin tilannetta. On merkittäviä Baanaatin osia, joissa vähintäänkin serbian, bulgarian, slovakian tai romanikielten tilanne pitäisi myös selvittää. Koko Baanaatin kielikirjon haltuunotto jäänee kuitenkin yksittäiselle sosiolingvistille mahdottomaksi tehtäväksi.

Kieli-ideologioiden tutkimus on antanut uutta pontta jo hieman virttyneille sosiolingvistiselle aiheille kuten asenteiden tutkimus ja kielten ja kommunikaation rakenteiden yhteydet sosiaalisiin, poliittisiin, historiallisiin ja kulttuurisiin kategorioihin. Työni puolestaan uudistaa kieli-ideologioiden tutkimusta korostamalla kieli-ideologioiden emergentejä piirteitä. Myöskään eliitin ja tavallisten ihmisten kieli-ideologioiden vertailua ei ole aiemmin tässä laajuudessa tehty.

Käytännön tasolla tutkimus kiinnittää huomiota siihen, miten suvaitsevaisuus ja monikielisyys esiintyy kieli-ideologiana Euroopassa. Itävalta-Unkari kaksoimonarkian koko alueella monikielisyys oli

yleistä, kansallisvaltioiden nousun myötä ilmapiiri on kuitenkin kääntynyt koko Euroopassa jyrkästi monikielisyyttä vastaan. Tutkimus osoittaa, miten ruohonjuuritason positiivinen asenne monikielisyyttä ja monikulttuurisuutta kohtaan on säilynyt ja miten kansalliset älymystöt kuitenkin jättävät sen huomiotta. Baanaatin esimerkki on käyttökelpoinen eurooppalaista yhteisöllistä kielellistä moninaisuutta ja suvaitsevaisuutta edistettäessä. Keski-Eurooppalainen valtiollinen kielipolitiikka on torjuvaa ja kansallismielestä, ja sitä tulisi kansainvälisellä painostuksella tehdä sallivammaksi ja eri kielten tasa-arvoa edistäväksi. Baanaatin alue osoittaa kuitenkin, että on myös seutuja joilla tavallisten ihmiset näkevät monikielisuuden ja -kulttuurisuuden paikallista identiteettiä vahvistavana, myönteisenä asiana. Suomessa vähemmistökielien asema on turvattu esimerkillisesti, mutta asenteissa olisi parantamisen varaa: aina ei ymmärretä, ettei kielten oppiminen, esimerkiksi ruotsin, ole mistään pois vaan etuoikeus. Baanatilaisille on itsestään selvää, että omassa ja naapurimaassa puhuttavien kielten omaksuminen ja hallitseminen monipuolistaa merkittävästi yksilön maailmankuvaa ja lisää kulttuurien tuntemista sekä erilaisuuden hyväksymistä.

Lopuksi toivoisin, että tutkimukseni on avanut uusia näköaloja suomalaiselle hungarologialle. Mielestäni unkarin kieltä ja kielialuetta on Suomesta käsin järkevää

tutkia myös muustakin kuin historiallisen kielisukulaisuuden perspektiivistä. Kansainvälinen sosiolongvistiikka, tai kuten esitarkastajana toiminut Susan Gal muotoili, monitieteinen »study of language in culture» tuo esiin kansainvälisen kentän kannalta tärkeitä aiheita, joissa nykyunkarin kieli ja kulttuuri esiintyy tutkimuskohteena ja itsenäisenä tekijänä. Tällainen hungarologia lisää Suomessakin tietoa unkarilaisuudesta, joka on verrattavissa moderneihin tutkimuksiin englannista, saksasta ja muista jo tässä mielessä tuntemistamme kielistä ja kulttureista. Unkarilaisesta näkökulmasta jyvaskyläläinen hungarologia lisää sellaista riippumatonta tutkimusta, joka lähtee kansainvälisestä kehyksestä, mutta samalla kuitenkin pyrkii ymmärtämään ja tulkitsee unkarilaisen tutkimuksen laajaa kirjoa. ■

LÄHTEET

- KONTRA, MIKLÓS 1996: Magyar nyelvhasználat határainkon túl. – Diószegi László (toim.), *Magyarságkutatás 1995–96* s. 113–123. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- 2004: A társadalomtudományi kutatások néhány etikai vonatkozása. – *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3 s. 145–152.
- SCHÖPFLIN, GEORGE 1998: Sprache und Ethnizität in Mittel- und Osteuropa. – *Europäische Rundschau* 4 s. 75–83.

PETTERI LAIHONEN *Language Ideologies in the Romanian Banat: Analysis of Interviews and Academic Writings among the Hungarians and Germans*. Jyväskylä Studies in Humanities 119. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Artikkeliväitöskirjan yhteenveto on luettavissa verkkojulkaisuna osoitteessa <http://dissertations.jyu.fi/studhum/9789513936082.pdf>

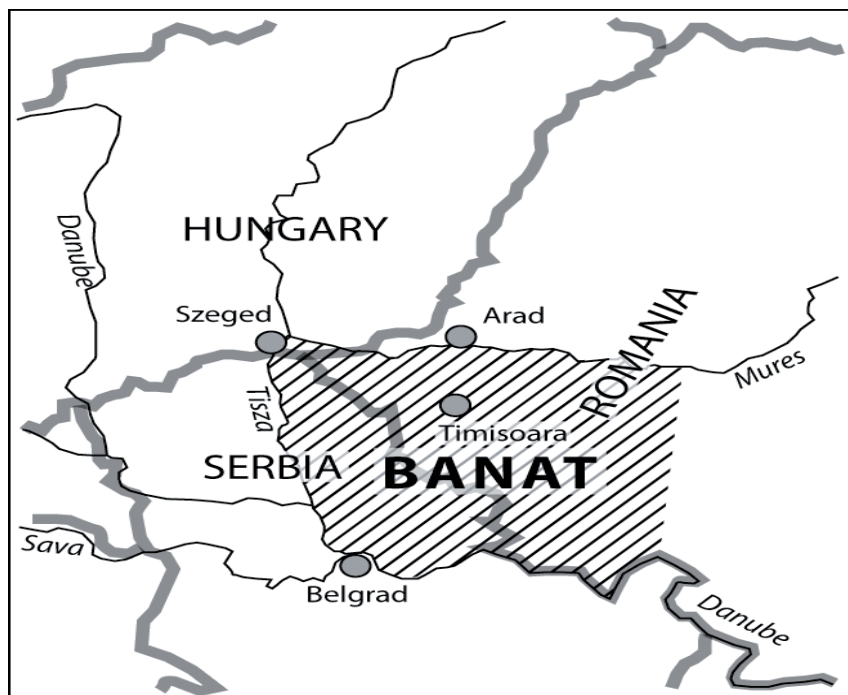
Yhteystiedot:

Petteri Laihonon, Debreceni Egyetem, Finnugor Nyelvtudományi Tanszék Pf. 103, 4010 Debrecen, Unkari

Sähköposti: etunimi.sukunimi@jyu.fi

LIITTEET

Liite 1. Kartta: Baanatti. (Jari Järvinen)

Liite 2. Taulukko: Romanianlaisten, unkarilaisten ja saksalaisten prosentuaalinen osuus koko Romanian Baanaatin väestöstä.

Vuosi	Romanialaiset	Unkarilaiset	Saksalaiset	Muut
2002	84%	7%	2%	7%
1992	82%	8%	3%	7%
1966	70%	11%	12%	7%
1930	57%	13%	20%	10%

Liite 3. Taulukko: Romanian Baanaatin kansallisuudet (tuhansissa).

vuosi	2002	1992	1966	1930
romanial.	1238	1280	1018	779
unkarilais.	107	132	161	180
romanit	42	36	9	23
saksalaiset	25	48	177	274
serbit	20	27	41	41
ukrainal.	13	11	6	5
slovakit	8	10	11	25
kroatit	7	4	serbeissä	serbeissä
bulgarial.	6	8	9	10
tsekit	3	4	muissa	muissa
juutalaiset	1	1	5	20
muut	3	4	10	11
yhteensä	1473	1564	1448	1367